

UOT 32:93/94

NƏRGİZ NAĞİYEVA

Bakı Dövlət Universiteti
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
nargiz_nagiyeva@mail.ru

POSTKOLONİALİZM VƏ AZƏRBAYCAN DÖVLƏTİNİN DİL SİYASƏTİ

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/104/83-88>

Dil hər bir xalqın varlığının ən əsas təminatçısıdır. Müxtəlif dövrlərdə və müxtəlif ölkələrdə daha güclü dövlətlər başqa millətləri öz təsiri altında saxlamaq məqsədilə onların dilini unutturmağa, hətta məhv etməyə çalışmışlar. Azərbaycan xalqının da ana dili onun milli varlığını müəyyən edən başlıca amillərdəndir. Dillərin coğrafi paylanması müstəmləkəçilik siyasəti ilə yaxından əlaqəlidir. Sovet Rusiyası əvvəlcə işğal etdiyi türk toplumlarının dili ilə oynadı, məhz bu səbəbdən, tarix boyu bir cəmiyyəti assimilyasiya etmək üçün ilk olaraq onun dili ilə oynadı.

Məlum olduğu kimi, dövlət dili sahəsindəki fəaliyyətə Heydər Əliyev Azərbaycanda rəhbərliyə gəldiyi ilk günlərdən başlamışdır. Bu dövrdə isə SSRİ Konstitusiyasının qəbulu ilə milli dillərin sıxışdırılması prosesi daha da gücləndirilmişdir. Rus dilinin hüquqlarının genişləndirilməsi ilə əlaqədar “vahid dil” siyasəti daha geniş şəkildə təbliğ olunurdu. Azərbaycan dilinə dövlət dili statusunun verilməsi Ümummilli lider Heydər Əliyevin xalq qarşısında ən böyük tarixi xidmətlərindən biridir.

Açar sözlər: Azərbaycan, dil siyasəti, postkolonializm.

Giriş. Həyat təzahürləri hər bir xalqın mahiyyətinə aid olan və bu mahiyyəti əks etdirən milli-mənəvi dəyərlərdir. Bu dəyərlər; din, dil, adət və ənənələr, dünyagörüşü, həyat tərz, incəsənət, ədəbiyyat... və s. elementlər kimi görünür. Bunlardan ən önəmlisi dildir. Mədəniyyətin formalaşması, inkişafı, köçürülməsi və s. dilin funksiyasını və əhəmiyyətini müxtəlif prizmalardan asanlıqla görmək olar. Bir xalqın dili nə qədər zəngin və aktivdirsə, o xalqın mədəniyyəti də bir o qədər canlı və dinamikdir. Dilçilərin dili “sosial təsisat” kimi müəyyən etmələri onun cəmiyyətin mədəniyyətini, həyat tərzini əks etdirən mühüm alət olduğunu göstərir. Bir milləti millət edən onun dili və mədəniyyətidir. Millətlər ancaq öz dili və mədəniyyəti sayəsində varlığını qoruya bilir. Dilini, mədəniyyətini qoruyub saxlaya bilməyən xalqların dünya arenasında uzun müddət qala bilməyəcəkləri danılmaz faktdır. Belə ki, bir xalqın dilini qorumaq onun mədəniyyətini qorumar deməkdir. Xalqın mədəniyyətinə yad olma-maq onun xarakterik həyat təzahürlərini yaşatmaq və bənzərsiz olanı unutmamaqdır. Bu keyfiyyətə malik olan xalqlar, assimilyasiya küləyinə məruz qalmadan öz varlığını davam etdirmək şansına malik olan xalqlardır. Öz mədəniyyətini itirmiş, başqa xalqın mədəniyyət dairəsinə girmiş xalqlar tarix səhnəsindən siliniblər. Dövlətlərinin hərbi, siyasi və hətta iqtisadi cəhətdən ən güclü dövlətlərini quran şumerlər, assurlar, hetlər, finikiyalılar kimi min illər əvvəl mövcud olan xalqlar bu gün ancaq tarix kitablarında qalıb. Bu gün bu xalqların davamı olan xalq yoxdursa, bu, onların son fərdlərinə qədər başqaları tərəfindən öldürülmələri ilə deyil, öz mədəniyyətlərini itirərək başqa mədəniyyət dairəsinə daxil olmaları ilə izah edilə bilər. Bir sözlə, bir xalqın varlığı onun dilini, mədəniyyətini yaşatmaqdan asılıdır.

Postkolonializmdə dil və mədəniyyət. Cəmiyyətdə fərdlər arasında olması lazım olan birlik və bütövlük anlayışı dil və mədəniyyət dinamizmi ilə canlı tutula bilər. Dil və mədəniyyət bir-birindən ayırmaq olmaz. Bu iki element bir-birinə o qədər bağlıdır ki, demək olar ki, bir-birini tamamlayır. Dil mədəniyyətin daşıyıcısıdır; Mədəniyyət həm də dilin mənbəyi olan mühüm ehtiyat sahəsidir. Dilin funksiyaları bir milləti yaradan maddi və mənəvi dəyərlərdən ibarət mədəniyyət və bu dəyərlərin qorunub saxlanması, qeydə alınması və gələcəyə ötürülməsində mühüm rol oynayan, o milləti əzəldən əbədiyyətə daşıyan iki dinamik elementdir. İnsanın varlığı dillə mümkün olduğu kimi, cəmiyyətlərin də varlığı ancaq dillə mümkündür. Dil olmasa, cəmiyyət də olmaz. Dil bir cəmiyyətin mədəni kimliyidir” [1, 14]. “Cəmiyyətin ədəbiyyatı, incəsənəti, fəlsəfəsi, texnikası və bütün mədəniyyəti,

düşüncəsi, adət-ənənələri dillə bağlıdır. Adət və ənənələrin nəsildən-nəslə ötürülməsi yalnız dil vasitəsi ilə, bildirişlə ola bilər. Buna ancaq dil nail ola bilər” [2, 88-89].

Cəmiyyət dilini itirəndə mədəniyyətini, kimliyini, cəmiyyət olma keyfiyyətini itirir. Sovet Rusiyası əvvəlcə işğal etdiyi türk toplumlarının dili ilə manipulasiya etdi, məhz bu səbəbdən, tarix boyu bir cəmiyyəti assimilyasiya etmək üçün ilk olaraq onun dili ilə oynadı. Bu boyunduruq altında olan cəmiyyətlər işğalçı cəmiyyətin mədəniyyəti istiqamətində dırnaqarası inkişaf edərək öz dəyərlərini itirdilər. Bu səbəblərdən dil bir millətin kimliyi, yaddaşı və mədəniyyətidir. Bir sözlə, millət olmanın özəyi əslində dildə gizlənir. Dilimizi qoruyanda millətimizi, suverenliyimizi qoruyuruq.

Müxtəlif dövrlərdə və müxtəlif ölkələrdə daha güclü dövlətlər başqa millətləri öz təsiri altında saxlamaq məqsədilə onların dilini unutdurmağa, hətta məhv etməyə çalışmışlar. Bu meyil həm çox inkişaf etmiş müstəmləkəçi Qərbi Avropa ölkələrində, həm də elə Sovet İttifaqında müşahidə olunmuşdur. Sovet hakimiyyəti dövründə bu ittifaqa daxil olan bəzi respublikalarda ana dilində orta və ali məktəblərin olmaması (Qırğızıstan, Qazaxıstan və s.), olanlarda isə get-gedə azaldılması (Ukrayna, Belorusiya, Türkmənistan, Azərbaycan, Özbəkistan və s.) bu siyasətin bariz nümunəsi sayıla bilər. Məlumdur ki, hərbi müstəmləkəçilik müstəmləkəçinin hegemonluğunun qurulmasında yalnız ilk addımdır. Bu həm də bahalı üsuldur və uzunmüddətli perspektivdə müstəmləkəçiyə o qədər də fayda vermir. Bu səbəbdən müstəmləkələrin vəziyyətlərini qəbul etmələri və müstəmləkəçilərə sadıq qalmaları üçün bir çox başqa strategiyalar irəli sürülmüşdür. Dil dominantlığının yaradılması, dil siyasətinin fəal şəkildə aparılması bu yollardan biridir. Müstəmləkəçi üçün işğal etdiyi ölkənin dilinin öz dili ilə əvəzlənməsi onun ekspansionizmində və yerinin möhkəmlənməsində mühüm faydalar verir. Tarixən Fransa, İngiltərə, Portuqaliya və İspaniya kimi dövlətlərin müstəmləkəçilik siyasəti dünyanın böyük bir hissəsinə yayılmışdır. Bu imperiyalar müstəmləkəyə çevirdikləri ölkələrin maddi sərvətlərini ələ keçirməklə yekunlaşmır, onların mədəniyyətləri üzərində də təzyiq tətbiq edirdilər. Müstəmləkəyə çevrilən dövlətlərin yerli dilləri öz yerini ingilis, ispan, portuqal, fransız dili kimi dillərə buraxdı. Bu gün Hindistan, Əfqanıstan, Pakistan, Malaziya, Filippin və demək olar ki, bir çox Asiya ölkələrində iki və daha çox rəsmi dövlət dili mövcuddur ki, bu da kolonializm siyasətinin nəticəsidir. Yeni müstəqillik qazanmış dövlətlərin bir çoxunda dövlət dili statusunda “ikinci ünsiyyət dili” faktoruna da yer ayrılmasına dair reallıqlar vardır. Bu daha çox Mərkəzi Asiya və Afrika ölkələrində müşahidə edilməkdədir.

Bu fenomen müəyyən mənada bəzi postsovet respublikalarında aiddir. Məsələn, Qırğızıstanda qırğız dili dövlət dilidir, bununla belə rus dili də rəsmi dil statusuna malikdir.

Bir ölkənin dilini dəyişmək onu ana dilindən uzaqlaşdırmaq və ona başqa, yad biri dilini qəbul etdirmək deməkdir, o ölkənin xalqının varlığını öz varlığı ilə əvəz etmək deməkdir. Edmund Spenser üçün dil şəxsiyyət və ölkəyə sadıqlıq deməkdir; beləliklə, fəth edilənin dilini öyrənməyə məcbur etməklə onun şəxsiyyətini dəyişdirmək mümkün ola bilər [3, 1].

Məsələn, anglo-amerikan çetiri altında global Britaniya hökmranlığını saxlamaq üçün səylər 1945-ci ildən intensivləşmişdi. Hal-hazırda ingilis dili postkolonial dünya imperiyası, linqvistik neoimperializm kontekstində bugünkü dünya nizamının daxili və xarici əlaqələr şəbəkəsini təşkil etməklə mərkəzi mövqe tutmaqdadır. İngilis dilinin tədrisi metodologiyasının (ELT) yaranması, onun iş prinsipləri və Qərbin Şərq obrazını yaratma tərzindən bəhs edən şərqşünaslığın konseptuallaşdırılması bir-biri ilə sıx bağlıdır. Edvard Səid Qərb dünyasında orientalist araşdırmaların 1945-ci ildən sonrakı dəyərləndirməsində qeyd edir ki, bu tarixdən sonra orientalizm elmi axtarışdan daha çox, müstəqillik əldə etmiş postkolonial xalqları hədəf alan milli siyasət aləti kimi fəaliyyət göstərmişdir [3, 275]. Beləliklə, ELT ilə ingilis dilinin postkolonial dünyada milli siyasət aləti kimi istifadəsi arasında mühüm əlaqə mövcuddur. Buna misal olaraq, ingilislərin Hindistanda müstəmləkə sistemini gücləndirmək üçün gördükləri ilk işlərdən biri ingilis dilini təhsil, elm və sosial ünsiyyətin standart dili kimi yerləşdirməklərini göstərmək olar. Eyni hal Latın Amerikasında İspaniya, Şimali və Mərkəzi Afrikada Fransa, Şərqi Avropa, Qafqaz və Mərkəzi Asiyada Rusiya üçün də keçərli idi.

Bu gün ingilis dili müstəmləkəçiliyin keçmişi və indiki dünya ilə dünyanın qalan hissəsi arasındakı əlaqələr, həmçinin neokolonializm və ya neoimperializm adlı postmüstəmləkəçilik nəzəriyyəsi ilə sıx bağlıdır. Üstəlik, təkcə suveren Qərb dövlətləri deyil, həm də onların beynəlxalq təşkilatları (Beynəlxalq Valyuta Fondu, Dünya Bankı kimi) və ən əsası, beynəlxalq kapital institutlarının hər biri

həm öz daxilində, həm də xarici dünya ilə ingilis dili vasitəsilə əlaqə saxlayır. XVII, XVIII və XIX əsrlərdə İngiltərə xarici ölkələrdə müstəmləkə gücünü tətbiq etmək, saxlamaq və qanuniləşdirmək üçün müstəmləkəsi altında olan xalqların dillərini daim iyerarxik qiymətləndirməyə məruz qoydu və ingilis dilinin üstünlüyü ilə nəticələnməsi şərti ilə müqayisə predmeti etmişdir.

Qloballaşma ilə bütün dünyada ingilis dilinin və müəyyən bölgələrdə bəzi dillərin (ərəb, rus, türk, alman, fransız və s.) üstünlük təşkil etməsi bir çox yerli dillərin yaşamasına təhlükə yaradır. Nəslə kəsilmək təhlükəsi ilə üzləşmiş yerli, milli və ya etnik dillərin öz dillərini yaşatmaq tələblərinin artması (ana dilində tədris, öz dilinin rəsmi dil kimi tanınması və s.) bu dillərə rəğbəti artırır. Qlobal səviyyədə isə digər tərəfdən ölkə daxilində bu yerli dil və ya yad dillərə qarşı ayrı-seçkiliyin müxtəlif formalarının yaranmasına gətirib çıxarır.

Tarixin dolanbaclarından, sərt sınaqlarından üzüağ çıxan dilimiz bu gün dünyanın ən inkişaf etmiş, zəngin dillərindən biridir. Azərbaycan dili ulu babalarımızdan bizə miras qalan milli sərvətimizdir. Bu sərvəti dədə-babalarımız göz bəbəyi kimi qorumuş, klassiklərimiz Azərbaycan dilinin mövqelərinin möhkəmlənməsində əllərindən gələni əsirgəməmiş, tarixi şəxsiyyətlərimiz (Ş.İ.Xətai, M.Ə.Rəsulzadə, H.Əliyev) isə dövlət dili kimi rəsmiləşməsinə, daha da inkişafına qayğı göstərmişlər.

Dilimizə yaşam hüququ verən amillərdən biri də bu dilin olduqca həyati olmasıdır. Dünyada yaşayan 50 milyon azərbaycanlı harada olmasından asılı olmayaraq bu dili unutmur. Hazırda Cənubi Azərbaycanda yaşayan 30-35 milyon azərbaycanlı doğma dilində məktəblərin yoxluğuna baxmayaraq, Azərbaycan dilini yaşadır.

Son dövrdə Azərbaycan dilinin inkişafı, dövlət dili kimi onun inkişafına qayğı ümummilliliyimiz Heydər Əliyevin adıyla bağlıdır. Heydər Əliyevin bu istiqamətdəki rolu, nüfuzu, cəsarəti və apardığı siyasət müstəqil Azərbaycan dövlətinə və onun dövlət dili olan Azərbaycan dilinin rəsmiləşməsinə gedən yolun parlaq qığılcımı, bünövrəsi, sütunudur.

1969-cu ildə Heydər Əliyevin siyasi hakimiyyətə ilk gəlişi ilə Azərbaycan özünün həqiqi inkişaf yolunu tapdı. Bu hadisə Azərbaycan xalqının tarixi müqəddəratında dönüş nöqtəsi oldu, ölkənin gələcək inkişafında əhəmiyyətli rol oynadı. Bununla da Azərbaycan xalqının tarixində Heydər Əliyev dövrü - böyük dönüş dirçəliş, əsl İntibah mərhələsi başlandı. O dövrdə ən geridə qalan ölkələrdən hesab edilən Azərbaycanın inkişaf və tərəqqisinin əsası məhz bu tarixdə qoyulub. Bu dövrdə rus dilinin mövqeyi respublikada çox güclü idi. 1937-ci ildə qəbul olunmuş Azərbaycan SSR-nin yeni Konstitusiyasında dilimizin hüquqi statusu haqqında heç nə qeyd olunmurdu. Şübhəsiz ki, bu keçmiş sovet rəhbərliyinin yeritdiyi siyasətin nəticəsi idi. Sovet imperiyasının sərt qanunlarına və rus dilinin hakimiyyətinə qarşı çıxmaq meylləri özünü bir sıra şairlərin, yazıçıların, dilçi-filoloq alimlərin əsərləri ilə yanaşı şeirlərində və M.Füzulinin, M.P.Vaqifin, M.F.Axundzadənin, C.Məmmədquluzadənin, S.Vurğunun, B.Vahabzadənin və neçə-neçə görkəmli ədibimizə siyasi-ideoloji fəaliyyətində özünü daha qabarıq göstərmişdir. Heydər Əliyev sovet imperiyasının ruslaşdırma siyasəti yürütdüyünü yaxşı başa düşür, bu qeyri-humanist, imperialist, bayağı siyasətin məqsədinin müxtəlif yollarla Azərbaycan dilini dövlətçilikdən, inzibati idarə sistemindən, elmdən, mədəniyyətdən, təhsildən sıxışdıraraq yalnız məişət dili səviyyəsinə endirmək olduğunu bilirdi. Heydər Əliyevin ilk gündən yeritdiyi dil siyasəti ana dilini inkişaf etdirmək, onun dövlət statusunu reallaşdırmaq, dünya dilləri içərisində nüfuzunu artırmağa yönəlmişdir. Heydər Əliyevin milli oyanış siyasəti sahəsində təhsil, elm, mədəniyyətin tərəqqisi üçün geniş imkanlar açıldı. Xalqın milli mənlilik şüurunun, özünüdərkinin formalaşması, Azərbaycan dilinin, tarixinin öyrənilməsi, ali təhsil sisteminin daha da demokratikləşməsi sahəsində ciddi irəliləyiş baş verdi. Heydər Əliyev tərəfindən çox yüksək səviyyədə həyata keçirilən dil siyasəti də Azərbaycan dövlətçilik tarixinin tərkib hissəsidir.

Məhz bu dövrdə Azərbaycan ali məktəblərinin bayraqdarı olan Bakı Dövlət Universitetinin həyatında da böyük dönüş yarandı. Onun ölkənin ali məktəbləri içərisində tutduğu aparıcı mövqe, Azərbaycan təhsil sisteminə, onun inkişaf istiqamətlərinə göstərdiyi təsir daha da gücləndi.

1969-cu ildə (noyabr ayında) Azərbaycan Dövlət Universitetinin 50 illik yubiley tədbirində (o zaman F.E.Dzerjinski adına klubda) iştirak edən Heydər Əliyevin o zaman üçün fəvqəladə hal hesab edilən bir partiya liderinin Azərbaycan dilində çıxış etməsi universitet həyatında milli ruhun, milli özünüdərk, milli dirçəliş və oyanışın hərəkətə gətirilməsi üçün signal rolunu oynadı. Azərbaycan ziyalıları sözün həqiqi mənasında qanı və canı ilə milli mənafeyi hər şeydən uca tutan həqiqi milli

liderini gördü, tanıdı və ümidini ona bağladı. Respublika rəhbərinin ana dilində çıxışı Azərbaycan dilində tədrisin qüvvələndirilməsinə, milli dilimizin hərtərəfli inkişafına xidmət edirdi. Bunun nəticəsində tezliklə universitetdə yaradılan 4 cildlik “Müasir Azərbaycan dili” dərsliyi Dövlət Mükafatına layiq görüldü. Ümummilli lider Heydər Əliyevin böyük fədakarlığı və mübarizəsi sayəsində Azərbaycan SSR-nin 1978-ci il Konstitusiyasında Azərbaycan dilinə dövlət dili statusu verildi.

Məlumdur ki, XXI əsr Azərbaycan dilinin inkişafında əlamətdar hadisələrlə zəngindir. Xüsusilə dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi, ana dilimizin inkişafı, tətbiqi və təsir dairələrinin genişlənməsi ilə bağlı ümummilli lider Heydər Əliyevin fərmanları, sərəncamları, habelə digər hüquqi-normativ aktlar, qanunlar, dilimizin daha da inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Bu şərait Azərbaycan dilinin tədrisi işinin yüksək səviyyədə qurulmasına da geniş imkan və perspektivlər açır.

Müstəqillik illərində ümummilli lider Heydər Əliyevin dil siyasəti. Müstəqillik illərində ümummilli lider Heydər Əliyevin davam etdirdiyi dil siyasəti sayəsində ana dilimizə qarşı edilmiş haqsızlıqlar aradan qaldırıldı, onun hüquqları qorundu, cəmiyyətdəki mövqeləri tam bərpa edildi. Dilimizin inkişafında Heydər Əliyev qayğısının parlaq təzahürü olan fərman və sərəncamlar o cümlədən, “Azərbaycan dili Gününün təsis edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanı” (09.08.2001), “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” (30.IX.2002), “Azərbaycan Respublikasının dövlət dili haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanı” (02.01.2003), “Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının statusu haqqında” Azərbaycan Respublikası prezidentinin Fərmanı (04.01.2003), “Azərbaycan Milli Ensiklopediyasının nəşri haqqında” Azərbaycan Respublikası prezidentinin sərəncamı (12.01.2004), “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası prezidentinin sərəncamı (12.01.2004) və habelə dil və təhsil quruculuğu ilə əlaqədar olan normativ sənədlər, aktlar, təlimatlar və metodik göstərişlərdən irəli gələn tələblər ali məktəblərin fəaliyyətində və təcrübi işlərində də geniş şəkildə tətbiq edilir. “Azərbaycan əlifbası və Azərbaycan dili gününün təsis edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası prezidentinin 9 avqust 2001-ci il tarixli fərmanı qəbul olunmuşdur [5, 17].

Ulu öndər Heydər Əliyev ana dilimizin tarixi keçmişi ilə yanaşı, bugünkü durumunu və mövcud problemlərini də daim diqqət mərkəzində saxlamış və bu yöndə bir sıra mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsinə ilkin olaraq imza atmışdır. Həmin tədbirlər sırasında “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” 18 iyun 2001-ci il tarixli Fərman xüsusi yer tutur. İlk növbədə müstəqil Azərbaycan dövlətinin dil siyasətinin müəyyənləşməsi, formalaşması və möhkəmləndirilməsi baxımından müstəsna əhəmiyyət daşıyan bu tarixi fərman dövlət dili ilə bağlı hərtərəfli və geniş məlumatları özündə ehtiva edir. Belə ki, fərmanda həm dilimizin tarixi ilə bağlı bir sıra incə və həssas məqamlara aydınlıq gətirilir, həm də onun keçdiyi inkişaf yolları və mərhələlərinin yığcam təhlili verilir. Fərmanda həmçinin müstəqil dövlətimizin rəsmi dili statusunu almış Azərbaycan dilinin ölkədə geniş miqyasda tətbiq edilməsi və hərtərəfli inkişafı üçün əlverişli şərait yaranması qeyd olunur və bu məqsədlə bir sıra mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsi bir vəzifə olaraq qarşıya qoyulurdu. Fərmanda Azərbaycan dilinin tarixi ilə xalqımızın tarixi arasında sıx və qırılmaz tellər olduğu vurğulanır və dil siyasətinin azərbaycançılıqla bağlılığı qeyd olunurdu.

Azərbaycan dilinin dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan soydaşlarımızın ümumi ünsiyyət dili vasitəsinə çevrilərək milli həmrəyliyin göstəricisi kimi beynəlxalq aləmdə rolunun artması, nüfuzunun yüksəlməsi də xalqımızın Ümummilli lideri, müdrik siyasətçi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu öndərin ölkəmizə ikinci dəfə rəhbərliyinin ilk illərində Azərbaycanın dahi şairi Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyi geniş miqyasda keçirildi. 1999 - 2000-ci illərdə isə dilimizin ən əski qatını özündə yaşadan abidəmiz “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunun 1300 illik yubileyi böyük təntənə ilə qeyd olundu. Bu yubileylər həm də əbədiyaşar söz sənətinin və onun ifadə vasitəsi olan ana dilinin təntənəsi, dilimizə göstərilən böyük diqqət və qayğının göstəricisi kimi dəyərləndirildi və milli ziyalıların, bütövlükdə, xalqımızın yaddaşına əbədi olaraq həkk olundu.

Nəticə. H.Əliyevin Azərbaycan dilinin inkişafında xidmətlərindən danışarkən onun türk dünyasının birləşdirilməsi sahəsində gördüyü tarixi xidmətlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Latın qrafikalı əlifbaya keçmək ideyası türk dünyasında xüsusi bir mərhələdir. Latın qrafikalı əlifbaya keçid səyləri XIX-XX əsrlərdə yaranmış, lakin müsbət nəticələnməmişdir. Bu ideyanın yaranması, reallaşması və

tətbiqi Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri M.F.Axundov, H.B.Zərdabi, C.Məmmədquluzadə, N.Nərimanov və b. ilə bağlı olmuşdur. Milli ruhlu bu ziyalılar Azərbaycan xalqının tərəqqisi, maarifə, elmə yiyələnməsi yolunda latın qrafikalı əlifbanın tarixi rolunu dərk etmişlər. O dövrün reallığı bu ideyanın həyata keçməsinə həmişə mane olmuş, sədd çəkmişdir. 1926-cı ildə Bakı şəhərində keçirilən I Türko-loji qurultay türkdilli ölkələrdə latın qrafikalı əlifbaya keçməyi tövsiyə etdi. Qurultayın tövsiyəsini ilk reallaşdıran ölkə Azərbaycan oldu. Lakin 30-cu illərin repressiyası Azərbaycan xalqına çox böyük zərbələr vurdu. Bunlardan biri də latın qrafikalı əlifbanı ləğv etməsi idi. Sovet strategiyasının şovinist siyasəti nəticəsində doğma əlifbamız kiril qrafikalı əlifba ilə dəyişdirildi. Üzərindən neçə onilliklər keçdi, tarix öz ədalətli hökmünü verdi - Sovet İttifaqı dağıldı, Azərbaycan Müstəqil Respublikaya çevrildi, H.Əliyev kimi dünya şöhrətli siyasətçi, qəlbində türkçülük, azərbaycançılıq məşəli yanan dahi bir lider Azərbaycan dövlətinə yenidən rəhbərlik etdi. H.Əliyev öz şəxsi nüfuzundan istifadə edərək Azərbaycan xalqını və onun dilinin adını əbədləşdirdi. Azərbaycan dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi və latın qrafikalı əlifbaya keçmək haqqında dəyərli, tarixi fərman imzaladı. Bu fərman Azərbaycan dilinin tətbiqi və latın qrafikalı əlifbanın geniş işlədilməsi üçün dövlətin təminatı idi.

Azərbaycan dili ilə bağlı Heydər Əliyev tərəfindən çox yüksək səviyyədə həyata keçirilən dil siyasəti daha sonra Prezident İlham Əliyev tərəfindən bu gün də davam etdirilməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ünalın Şükrü. Dil ve Kültür. Ankara, Nobel, 2005, 254 s.
2. Akarsu, Bedia Dil-Kültür Bağlantısı. 3. Basım: İnkılâp Kitapevi, 1998, S.89.
3. Berk, Özlem. Sömürgecilik, Dil ve Brian Friel'in Çevirileri, 14 Ağustos 2010. – URL: http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/18_cilt/19.pdf [07.01.2024].
4. Said, Edward. W. Orientalism. Harmondsworth: Penguin, 1978, P.378
5. Vilayət Əliyev. Heydər Əliyevin dil siyasəti. Bakı, 2003, 100 s.
6. Heydər Əliyev dil haqqında və Heydər Əliyevin dili. Bakı, Elm. 1998, 195 s.
7. Nizami Xudiyev. Heydər Əliyev və Azərbaycan dili/ Seçilmiş əsərləri X cild. Bakı. Elm və təhsil, 2014, 541 s.
8. Salatın Əhmədova. Heydər Əliyevin dil siyasəti. Azərbaycan. Ata M. 2008, 456 s.

НАРГИЗ НАГИЕВА

*Доцент Бакинского Государственного Университета,
доктор философии по политическим наукам*

ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ГОСУДАРСТВА И ПОСТКОЛОНИАЛИЗМ

Язык является основным источником существования каждого народа. В разное время и в разных странах более сильные государства пытались заставить другие народы забыть свой язык или даже уничтожить его, чтобы удержать их под своим влиянием. Родной язык азербайджанского народа является одним из основных факторов, определяющих его национальное существование. Географическое распространение языков тесно связано с колониальной политикой.

Как известно, Гейдар Алиев начал свою деятельность в области государственного языка с первых дней своего руководства Азербайджаном. В этот период процесс подавления национальных языков еще более усилился с принятием Конституции СССР. В связи с расширением прав русского языка шире пропагандировалась политика «единого языка». Придание азербайджанскому языку статуса государственного является одной из величайших исторических заслуг общенационального лидера Гейдара Алиева перед народом.

Ключевые слова: Азербайджан, языковая политика, постколониализм.

NARGIZ NAGIYEVA

*Associate professor of Baku State University,
Doctor of Philosophy in Political Science*

THE LANGUAGE POLICY OF THE STATE OF AZERBAIJAN AND POSTCOLONIALISM

Language is the main provider of the existence of every nation. At different times and in different countries, stronger states have tried to make other nations forget their language, or even destroy it, in order to keep them under their influence. The native language of the Azerbaijani people is one of the main factors that determine its national existence. The geographical distribution of languages is closely related to colonial policy.

As is known, Heydar Aliyev started his activities in the field of the state language from the first days of his leadership in Azerbaijan. During this period, the process of suppressing national languages was further strengthened with the adoption of the USSR Constitution. In connection with the expansion of the rights of the Russian language, the "single language" policy was promoted more widely. Giving the status of the state language to the Azerbaijani language is one of the greatest historical services of the national leader Heydar Aliyev to the people.

Keywords: Heydar Aliyev, language policy, postcolonialism.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 07 yanvar 2024-cü il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 25 mart 2024-cü il.

Rəyçilər: t.ü.f.d. Qurban Məmmədov, t.e.d. Sevinc Yusifzadə.
